

Alfredo Višković (ur.)
MUDRA ZAJEDNICA
Društvena odgovornost za životni
prostor, Hrvatsko društvo za sustave,
Zagreb, 2008., str. 160.

Knjiga *Mudra zajednica* zbornik je radova nekoliko talijanskih i domaćih autora koji iz različitih perspektiva tematiziraju pitanje *održivog razvoja* na mikro razini. Drugim riječima, u središtu njihovog interesa jest ispitivanje mogućnosti ostvarenja održivog razvoja na području konkretne regionalne te, prvenstveno, lokalne zajednice. Pri tom se fundamentalni značaj pridaje razmatranju *društvene odgovornosti* svih subjekata u okviru određenog *životnog prostora*: tvrtki, javnih ustanova, institucija lokalne uprave, različitih agencija, civilnih udruga kao i društvena odgovornost samih pojedinaca.

Održivi razvoj reprezentira kompleksan koncept koji inkorporira socijalnu, ekonomsku, ekološku te kulturnu dimenziju. U ovoj knjizi je na više mjesta naglašena isprepletenost različitih aspekata održivog razvoja. Njena specifičnost leži upravo u razmatranju koncepta održivog razvoja iz rakursa određene lokalne sredine. U kontekstu sveobuhvatnog i ekspandirajućeg procesa *globalizacije*, perspektiva i budućnost lokalne zajednice postaje sve aktualnije i relevantnije pitanje. Iz razloga što se problematika razvojnih modela pojedine lokalne zajednice odnosi na apsolutno sve individue koji obitavaju unutar iste, tema ove knjige potencijalno je interesantna vrlo širokom čitateljskom krugu. Osim toga, osobita vrijednost zbornika leži u tome što se u Hrvatskoj dosad nije posvećivala osobita pažnja niti konceptu društvene odgovornosti životnog prostora

pa ni konceptu društvene odgovornosti poslovnih subjekata.

Mudra zajednica je organizacijski koncipirana na način da glavnom dijelu teksta, napisanom od strane talijanskih kolega, prethode i slijede po dva priloga domaćih autora. Uvodni dio knjige sastoji se od predgovora i prologa. U kratkom *Predgovoru*, Juraj Božičević promišlja o pojmovima *zajednice* i *životnog prostora* te daje opće napomene o samom zborniku. Nakon toga slijedi *Prolog* u kojem Alfredo Višković razmatra nosive pojmove knjige: *zajednica*, *globalizacija*, *lokalizacija*, *životni prostor*, *zajedničke vrijednosti* i *mreža odnosa*. Preko kraće analiza navedenih pojmova dopijeva se do određenja *društva odgovornog za životni prostor* te se naznačuju njegove osnovne karakteristike. Višković ističe kako ova knjiga istovremeno nudi teorijsku osnovu i operativne instrumente za izgradnju društveno odgovornog teritorija (str. 24). Iznoseći u kratkim crtama konceptualnu shemu knjige, Višković tako ujedno anticipira tematiku koja se razmatra u nastavku.

Središnji dio zbornika čine tri rada desetak talijanskih autora koji svoje tekstove baziraju na dva istraživanja provedena u regiji Veneto. Riječ je projektima kojima se nastojao ostvariti društveno odgovoran životni prostor na području konkretne lokalne zajednice. Navedeni prilozi prate cjelokupni tijek odvijanja projekata.

Tako se u prvom dijelu *Sudjelovanje, povjerenje i koordiniranje odnosima u svrhu procesa održivog razvoja* definiraju i teorijski elaboriraju fundamentalni pojmovi. Osobita pozornost posvećena je konceptu društvene odgovornosti te analizi procesa kojim je ovaj koncept, inicijalno nastao u

okviru poslovnih tvrtki, postepeno preuziman i od strane drugih subjekata unutar lokalne zajednice pa i od same lokalne uprave. Pored toga se ocrtava širi normativni i zakonodavni okvir unutar kojeg se razvija koncept društvene odgovornosti.

Prvotni impuls za razvoj koncepta *društvene odgovornosti tvrtke* (*Corporate Social Responsibility – CSR*) bila je „Zelena knjiga“ Europske komisije iz 2001. godine koja je potakla brojne rasprave o toj ideji. Osnovna zamisao koncepta društvene odgovornosti tvrtke odnosi se na „društvenu korist ekonomske inicijative“ (str. 29). Drugim riječima, tvrtka koja se može smatrati društveno odgovornom ne ostaje samo na razini ispunjenja zakonskih propisa nego, također, ulaže u ljudski kapital i okoliš te nastoji unaprijediti odnose između svih društvenih aktera. Prema tome, ovaj koncept podrazumijeva prihvaćanje dodatnih odgovornosti povrh već postojećih obaveza. Pri tom je važno naglasiti da se ovim konceptom naglasak pomiče s pojedinačnog subjekta na širu lokalnu zajednicu. Interesi lokalne zajednice tako postaju primarni i time se ujedno otvara mogućnost njenog razvoja u „terminima integrirane konkurentnosti: ekonomske, društvene i ekološke“ (str. 32).

Svojevrсна ekstenzija koncepta društvene odgovornosti tvrtke jest koncept *društvene odgovornosti za regiju* (*RSR*). Ovaj koncept implicira ideju stvaranja *mreže* diferentnih socijalnih čimbenika unutar koje bi se prožimale i koordinirale njihove aktivnosti. Ovakav model s većim brojem nositelja interesa postaje temelj integracije životnog prostora. Na taj način ujedno se otvara prostor za planiranje lokalne javne politike bazirane na principima međusobnog pomaganja i održivog razvoja.

U krajnjoj instanci, radi se o pristupu koji zagovara identificiranje kolektivnog subjekta u funkciji posrednika između strategija ekonomskog razvoja te potreba i zahtjeva društva. Pri tom je od izuzetne važnosti briga o poštivanju ekoloških standarda. Spomenimo usputno da je već i Max Weber zagovarao konstituiranje mreže životnog prostora zasnovane na znanju i sposobnostima te na etičkim i moralnim načelima (str. 36).

U nastavku teksta definiraju se pojmovi *životnog prostora* i *zajednice životnog prostora* te se raščlanjuje njihova tipologija. Autori osobito podvlače *relacijski aspekt* životnog prostora. Budući da se životni prostor razmatra iz rakursa teorije sustava, želi se naglasiti važnost razvijanja komunikacijskih mreža, kako za prijenos informacija između pojedinih elemenata sustava, tako i za razmjenu informacija s okolinom. Osim toga, vrlo je bitno da se relacije između pojedinih aktera fundiraju na međusobnom povjerenju.

Nakon toga iznosi se koncept *društvenog odgovornog životnog prostora* (*Territorial Social Responsibility – TSR*). Navedeni koncept označava uključivanje svih djelatnih društvenih aktera u zajednički projekt. Projekt o kojem je riječ sadrži dvije glavne odrednice: *područje vrijednosti* i *metodološko područje*. I dok područje vrijednosti accentuira prihvaćanje koncepcije održivog razvoja, metodološko područje odnosi se na iznalaženje adekvatnih instrumenata participacije u procesima donošenja odluka. U tom kontekstu ističe se *deliberativna demokracija* kao mehanizam koji bi mogao supstituirati procedure tradicionalne zastupničke demokracije. Prema mišljenju autora, u procesu odlučivanja izuzetno je bitno osigurati inkluzivnost svima na

koje se posljedice odluka i odnose. Tek na taj način moguće je u okviru određenog društveno odgovornog prostora osigurati sklapanje „društvenog ugovora“ i stvoriti „osjećaj zajedništva“ (str. 61-62).

U drugom dijelu, naslovljenom *Operativni priručnik*, deskribirane su faze operacionalizacije projekata te sve potencijalne zapreke i poteškoće koje se pojavljuju tijekom ovog procesa. Treba napomenuti kako se ovdje ne navode detalji projekata provedenih u talijanskoj regiji Veneto. Naglasak je u prvom redu stavljen na njihov organizacijski i proceduralni aspekt. Budući da se u ovom dijelu opisuje način na koji se može pristupiti stvaranju društveno odgovornog prostora na području određene zajednice, doista se može govoriti o svojevrsnom priručniku korisnom za svaku sredinu koja se odluči za realizaciju jedne ovakve inicijative.

Projekt stvaranja društveno odgovornog životnog prostora sastoji se od sedam razvojnih faza. Prije detaljne deskripcije pojedinih faza, naglašava se krucijalna funkcija *Organizacije za pokretanje društvenih odnosa (OPDO)*. Temeljna zadaća ove organizacije jest uspostavljanje i upravljanje odnosima između zasebnih aktera unutar određene zajednice s ciljem iniciranja novih razvojnih modela. Pri tom je bitno da modeli o kojima je riječ budu usmjereni na dobrobit svih individua, da vode računa o zaštiti okoliša te stvaranju zajedničkih dobara (str. 65).

Pripremni rad reprezentira prvu fazu projekta koja se sastoji u određivanju sudionika te formiranju različitih vrsta radnih grupa. U ovoj fazi vrlo je važno postići konsenzus o poželjnim ciljevima i mogućim načinima provedbe projekta. Izrazito

je bitna zajednička suradnja svih aktera pri čemu se svaki sudionik treba izjasniti o beneficijama koje očekuje od participiranja u projektu.

Nakon toga slijedi faza *utvrđivanja zajedničkih vrijednosti*. Dokumenti poput UN-ova „Global Compact-a“, „Kodeksa vrednota tvrtke“ te „Smjernica OECD-a“ mogu poslužiti kao predložak u ovom procesu. Unatoč tome što su ovi dokumenti primarno namijenjeni poslovnim subjektima, također mogu biti svrsishodni u procesu definiranja vrednota u okvirima određene zajednice životnog prostora. Kada se radi o prihvaćanju modela održivog razvoja podrazumijeva se traganje za dinamičkom ravnotežom triju dimenzija (gospodarske, društvene i ekološke) i triju vrednota (gospodarski rast, društvena jednakost i ekološki integritet) (str. 80).

Analiza zajednice životnog prostora treća je faza u okviru koje se vrši minuciozna analiza strukturnih značajki životnog prostora kako bi se definirale slabe, odnosno, jake strane, zatim, prilike, odnosno, prijetnje te kako bi se utvrdili postojeći resursi i ukazalo na eventualne nedostatke. Predviđena područja analize vrlo su ekstenzivna te obuhvaćaju najrazličitije dimenzije određenog prostora: od razmatranja geografskih i klimatskih determinanti preko analize demografskih obilježja do stjecanja uvida u karakter međuljudskih odnosa.

Rezultati ovih analiza predstavljaju ishodišnu točku za etapu *određivanja resursa i potreba zajednice životnog prostora*. Pred svaku od pojedinih radnih grupa uključenu u projekt postavlja se zadatak procjene situacije s obzirom na rezultate analize. Na osnovu toga razmatraju se mogući specifični ciljevi ostvarivi u okviru projekta. Informacije svih radnih grupa prosljeđuju se

višim instancama te se, potom, inkorporiraju u zajednički radni dokument.

Sada se može pristupiti fazi *definiranja ciljeva za poboljšanje zajednice životnog prostora*. U ovom koraku iznimno je bitno zajednički identificirati probleme i postići konsenzus oko relevantnih prioriteta. Konsekventno tome donosi se opći plan u okviru kojeg se za svaku strukturnu karakteristiku preciziraju određeni ciljevi s naznačenim predviđenim periodom realizacije.

Nakon toga prelazi se na aktivnosti *sastavljanja operativnog plana i identificiranje instrumenata*. Svaki akter u ovom dijelu projekta predlaže konkretne akcije te odgovarajuće instrumente s ciljem postizanja optimalnih rezultata.

Naposljetku se prelazi u fazu *vođenja, kontrole i izvještavanja o projektu*. Ovdje je vrlo bitno da svaki sudionik projekta predviđene aktivnosti razvija unutar planiranih vremenskih rokova. Pored toga, važno je redovito održavati radne sastanke te osigurati adekvatne interne mehanizme kontrole i izvještavanja.

Treći dio zbornika nosi naslov *Koordiniranje lokalnim odnosima*. U ovoj cjelini je u središtu razmatranja koncept *društvene odgovornosti životnog prostora*. Autori tako navode osnovne elemente specifične za društveno odgovoran životni prostor te ukazuju na distinktivna obilježja ovog koncepta u odnosu spram društvene odgovornosti pojedinih organizacija. Vrlo je bitno, ističe se, sve društvene subjekte u okviru određene lokalne zajednice promatrati kao dijelove jednog „vitalnog sustava“ (str. 102). U okviru jednog takvog „sustava životnog prostora“ (str. 102) izrazito je važno uspostaviti primjeren stupanj

komunikacije. Upravo na krucijalnom značaju razvijanja komunikacijskih kanala i koordiniranju odnosa između različitih aktera u okviru određene zajednice inzistira se u nastavku teksta. Kvalitetna komunikacija preduvjet je uspostave i održavanja odnosa *povjerenja* između subjekata uključenih u projekt. Prikladan način komunikacije poželjan je tijekom svih sedam, ranije opisanih, faza izgradnje društveno odgovornog životnog prostora. U nastavku se opisuju značajke i funkcija komunikacije kroz različite razvojne etape projekta. Pri tom treba istaknuti i važnost komunikacije, ne isključivo između samih sudionika projekta, već i prema van odnosno, prema javnosti. Na taj način moguće je mnoštvo različitih javnih aktera uključiti u realizaciju projekta. Od krucijalne je važnosti podvući kako autori zagovaraju „simetrični model koordiniranja odnosa“ (str. 114-115) koji podrazumijeva dijalog i razmjenu mišljenja između pojedinih aktera. Prema tome, ovdje se odbacuje tradicionalni koncept komunikacije kao prenošenje poruke pošiljaoca primatelju. Naprotiv, autori plediraju za komunikaciju koncipiranu kao dvosmjernan proces.

Posljednju cjelinu knjige čine dva pogovora. Prvi, autora Jurja Božičevića, naslovljen je *Kako smo promišljali prije deset godina*. Ovaj prilog donosi nam ulomak iz uvodnog dijela knjige *Hrvatska i održivi razvoj* publiciranoj desetljeće ranije. U toj se knjizi tematizira koncept održivog razvoja te se prati njegov razvitak. Osim toga, navedena knjiga osobitu pažnju posvećuje analizi potencijala Hrvatske za implementaciju ovog koncepta. Božičević smatra kako ovaj prilog predstavlja zanimljiv podsjetnik na ranije refleksije o ovoj temi.

Vjekoslav Afrić autor je priloga *Važnost ulaganja u socijalni kapital*. U ovom tekstu iznova se promišljaju i elaboriraju ključni motivi čitavog zbornika s naglaskom na razmatranje koncepta održivog razvoja. Tematiziranje ovih pitanja autor smješta u širi okvir diskusije o izgradnji ekonomije znanja te, u krajnjoj instanci, o konstituiranju društva znanja. Pri tom je naglasak stavljen na razmatranje perspektive Hrvatske u kontekstu odvijanja ovih društvenih procesa. Afrićev prilog na vrlo primjeren način rezimira i zaokružuje ovaj interesantan i, za razmišljanje, poticajan zbornik.

Krešimir Žažar

**Božidar Petrač, Antun Šundalić,
Krunoslav Zmaić (ur.)
SADAŠNJOST I BUDUĆNOST SELA
I POLJOPRIVREDE**
Zbornik radova sa znanstvenog skupa
„GLOBALIZACIJA I REGIONALNI
IDENTITET 2009.“
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku,
Poljoprivredni fakultet u Osijeku,
Osijek, 2009., str. 278.

Zbornik radova „Sadašnjost i budućnost sela i poljoprivrede“ proizašao je iz znanstvenog skupa „Globalizacija i regionalni identitet 2009.“ održanog u Osijeku 25. i 26. rujna 2009. godine. Zbornik sadrži radove koji s aspekta sociologije, agroekonomije, ekonomije, demografije i informatologije nastoje osvijetliti problematiku sela i poljoprivrede u vremenu globalizacije. Radovi, njih ukupno petnaest, podijeljeni su u dvije tematske skupine. U prvoj skupini, pod nazivom „Selo i seoski

okoliš: sociodemografska analiza razvojnih potencijala“, nalazi se sedam radova iz područja sociologije i demografije. U njima se obrađuju socijalni i demografski resursi ruralnog prostora, koji proizlaze iz njegove sociokulturne i prirodne posebnosti. U drugom se dijelu, nazvanom „Gospodarski potencijali ruralnog prostora“, analiziraju različite dimenzije podizanja gospodarske konkurentnosti ruralnog prostora.

U uvodnom radu „Seoski krajobraz kao razvojni potencijal“, autora Ivana Cifrića i Tijane Trako, empirijskim se istraživanjem provjeravala hipoteza o percepciji različitih vrsta krajobraza - netaknutog, kultiviranog, seoskog, tehničkog, urbanog i zagađenog. Primjenom ljestvice semantičkog diferencijala autori pokazuju da se krajobrazi koji nose oznaku prirodnosti - netaknuti, kultivirani i seoski - percipiraju znatno povoljnije. Iako je istraživanje rađeno na prigodnom uzorku studenata Ekonomskog fakulteta u Osijeku, rezultati upućuju na značajan razvojni potencijal ovih tipova krajobraza.

U radu „Neki elementi ruralne obnove u Hrvatskoj“, autorice Maje Štambuk, upozorava se na polimorfnost ruralnog prostora i na mnogostrukost u njemu prisutnih aktera i djelatnosti, pri čemu poljoprivreda čini samo jednu od njih. Uz upozorenje o društvenoj osnovici ruralnih problema, u zaključku se rada navodi nekolicina načela na kojima valja zasnivati optimalnu koncepciju razvitka sela i ukupnog seoskog prostora.

Rad Dražena Živića „Demografski potencijali seoskih naselja u Vukovarsko-srijemskoj županiji - prilog istraživanju urbano-ruralne polarizacije Hrvatske“ bavi se dinamičkim i strukturnim obilježjima